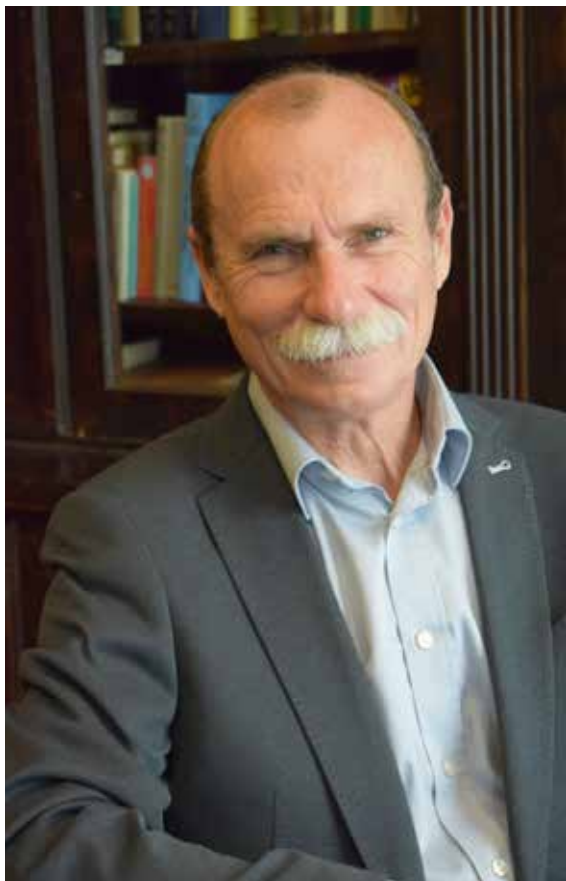

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kiss Szemán Róbert

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, Budapest

SZAKMAI LEKTOROK

Bajzek Mária

Berkes Tamás

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-163-5

TARTALOM

MILOSEVITS PÉTER: Foci, pingpong, irodalom	7
--	---

HUMOR

BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A pletyka mint a manipuláció eszköze ..	14
CSÁSZÁRI ÉVA: A humor mint a dialektológia segédeszköze	24
GYIVICSÁN ANNA: A kifigurázott kispolgár mint a szlovák irodalom egyik jellegzetes alakja (Mozaikok 1830–1930)	32
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Alekszandr Blok kései tréfás verseiről	42
ISTVÁN ANNA: Jozef Ignác Bajza anekdotái	56
DRAGAN JAKOVLJEVIĆ: Univerzalna dimenzija humora Branislava Nušića	66
AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Resna zabava. Paradoksi sodobne kulture v kolumnah Dorote Masłowske <i>Kako prevzeti nadzor nad svetom, ne da bi šli od doma</i> (2017)	76
KISS SZEMÁN RÓBERT: A humor a szláv nemzeti emblematizmus eszköztárában Ján Kollár szláv paradicsomának példái alapján	87
KROÓ KATALIN: A nevetés mint többszörös szignál Dosztojevskij <i>A félkegyelmű</i> c. regényében	102
MANN JOLÁN: Miroslav Krleža <i>Petrica Kerempuh</i> balladáinak „mundus inversus”-a	116
NAGY ISTVÁN: Arc és álarc (Zoscenko humoráról)	127
RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ich taufe dich des Sohnes und des heiligen Geistes.” A nyelvi kódváltás mámoros forrásai	132
SZABÓ TÜNDE: Színház a regényben: A <i>Lear</i> király és <i>Jákob</i> <i>lajtorjája</i>	127

URKOM ALEKSANDER: Mennyire humoros a humor? A pejor minősítés vizsgálata az új magyar–szerb szótárban	157
VÁRNAI DOROTA: Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban	171
ZSILÁK MÁRIA: 19. századi katonahumor (Chovanyecz Mihály kéziratot katonai naplójából)	178

SPORT

DUDÁS ELŐD: A horvát és magyar sportterminológia	190
DUDÁS MÁRIA: <i>Magas labda</i> és a többiek a magyar és bolgár nyelvben	199
MÁRIA IMRICHOVÁ: Mintavétel a mai szlovák fiatalok szókincséből	210
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgár lóversenyek szent Teodor kultuszának tükrében és magyar párhuzamaik	219
MÉSZÁROS ANDOR: „Hegyjáró bajtársak ott a magyar földön – hadd szóljak hozzátok egyszer én is...” A Júliai-Alpok magyar költője, Tarczay Gizella	231
PÁTROVICS PÉTER: A lengyel kosárlabda szaknyelvének néhány kifejezéséről	242
MLADEN PAVIČIĆ: Jugoszlávia, a sport hazája (a sport megjelenítése három 21. századi szlovén regényben, délszláv bevándorló elbeszélővel)	250
Tabula gratulatoria	261

MENNYIRE HUMOROS A HUMOR? A PEJOR MINŐSÍTÉS VIZSGÁLATA AZ ÚJ MAGYAR-SZERB SZÓTÁRBAN

URKOM ALEKSANDER

urkom.aleksander@gmail.com

Abstrakt: 2017. godine na Odseku za srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta „Etveš Lorand” započet je rečnički projekat u okviru kojeg se vrši izrada 70-75000 rečničkih odrednica mađarsko-srpskog rečnika. Tokom rečničkog projekta vrši se kontrola i praćenje strukture i sadržaja rečničkih odrednica. Praćenje se vrši sa više aspekata i ukoliko se za to pokaže potreba, vrše se momentalne intervencije na rečniku. U ovom radu ispitivaće se kvalifikaciono obeležje *pejor*, a glavni cilj ispitivanja je usmeren na utvrđivanje da li se dato obeležje u rečniku primenjuje na odgovarajući način i da li može da se primenjuje i za obeležavanje humora u datom rečniku.

Ključne reči: humor, leksikografija, kvalifikaciona obeležja, mađarsko-srpski rečnik

A humor meghatározása

Mikor érezzük, hogy valami humoros, vagy nevettető? Általában akkor, ha 1) számunkra idegen vagy szokatlan, mint például a szokatlan öltözködés, a deviáns viselkedés, stb., 2) a normáknak nem megfelelő, illetve 3) váratlan (a meglepetés ereje). A humornak régóta ismerjük a jellemzőit, mint például a feszültségoldás, az egészségmegőrzés, a szociális távolság csökkentése, azonban rendkívül nehéz a definiálása, meghatározása. Ilyenkor támaszkodhatunk a humor mint jelenséggel foglalkozó kutatók vizsgálódásának eredményeire, illetve útmutatóira. Élve Nemesi Attila László szavaival (Nemesi 2018: 41): „a humorral foglalkozó nyelvész vizsgálhatja (a) a nyelvi humor valamelyik válfaját, (b) valamilyen szöveg(ek), valamely szerző(k) vagy valamely nyelv(ek) humoreszközeit, (c) rendszerezheti a humor nyelvi kifejezési módjait, (d) megkísérheti a nyelvi humor (egyik-másik fajtájának) értelmezését egy – esetleg több – általánosabb igényű nyelvészeti vagy humorelméleten belül, avagy (e) törekedhet egy nyelvészeti humorelmélet kidolgozására, illetőleg egy már létezőnek az igazolására/cáfolására.”

Mindazonáltal egészen nehéznek látszódik a humor meghatározása, tekintettel arra is, hogy vannak olyan kutatók, akik szerint a mai napig nincs is igazán kidolgozott elmélete, vagyis ez leginkább „egy-egy lényeges momentum kiragadására tett kísérlet” (Riszovannij 2008: 214), vagy például a humor és komikum közötti megkülönböztetésből fakadó volta, amely szerint „a humor az emberi intellektus része, a képesség vagy annak megnyilatkozása, a komikum pedig nem az emberi tudatban van, hanem a külvilágban.” (Lendvai 1996: 17)

További nehézségek abban fedezhetők fel, hogy sokáig a művészetben sem lehetett a humort és annak legkézenfekvőbb velejáróját, a nevetést ábrázolni, hiszen „a nagy festők és szobrászok, az antik kortól Raffaellóig, sőt talán Ingres-ig, kerültek a nevetés, de még a mosoly ábrázolását is” (F. Földi 2004: 74). És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy „a nevetés kiváltó oka sokféle lehet: szellemesség, komikum, humor, vicc, gúny, szatíra, tréfa, csipkelődés, ugratás, stb.” (Adamikné 2018: 5).

A téma bonyolultságát a humor és nemiség kapcsolata sem enyhíti, miszerint „véltetően ennek tulajdonítható, hogy míg a férfi-humor nagyobb arányban él az úgynevezett tendenciózus, azaz valaki vagy valakik kárára történő viccelődés eszközeivel, addig a nők verbális humorcselekményei gyakrabban irányulnak a szolidaritás, az azonosulás szándékát implikáló feszültségoldó típusú aktusokra – ami nemegyszer önirónia formájában ölt testet” (Hidasi 2018: 81). Mindezek mellett megnyugtató, hogy a humor a legszélesebb tudománydiszciplínák kutatási tárgya is egyszerre, így interdiszciplináris közegben kezeli a jelenséget.

A humor mint jelenség régóta a filozófusok, a pszichológusok, de még a nyelvészek kutatási tárgya is, így nem meglepő, hogy az elméleti meghatározásához szükséges alapokat már lefektették, többek között a humorelméletek terén is. Ebből megszületett a mára széles körben elfogadott humorelmélet-univerzum, amely magában foglal kisebb elméleti területeket, illetve specifikus humorelméleteket is. Itt beszélhetünk főlényelméletekről, konfliktuselméletekről, illetve „szelep”-elméletekről. A három alapelmélet két kutató által meghatározott jellemzőit fogjuk az alábbiakban ismertetni, mégpedig Adamikné Jászó Anna és Nemesi Attila László szempontjait figyelembe véve.

A fölényelméletek lényege „hogy a humor forrása saját többségi (szuperior) érzéseinkben, illetve a másik személy kisebbségi (inferior) érzéseiben van” (Adamikné 2018: 6), illetve „mások ügyetlenségén, balgaságán, balszerencséjén nevetünk, mert örülünk, és megnyugtat bennünket, hogy velünk ilyesmi nem történik, így mások fölött állunk” (Nemesi 2018: 44).

A konfliktuselméletek magukban foglalnak „olyan fogalmakat is, mint a meglepődés, meglepetéskeltés, inkongruitás, kontraszt és hasonlók” (Adamikné 2018: 6), így a „humor lényegét a váratlanságban, szokatlanságban, normaszegésben, abszurdításban, illetőleg ezek feloldásában látják” (Nemesi 2018: 44).

A szelepelméletekhez „tartoznak mindazok a próbálkozások, amelyek valamiképpen a megkönnyebbülés, felszabadulás, tehermentesítődés, a stresszből való felszabadulás és relaxáció fogalmára építenek” (Adamikné 2018: 6), tehát „úgy fogják fel a humort, mint egy szelepet, amelyen keresztül kiereszthetünk mindenfajta belső és társas-társadalmi feszültséget” (Nemesi 2018: 44).

A humort érdemes széles skálán vizsgálni, így nem hanyagolható el a humor és a kultúrák közötti viszonyból fakadó jelleg sem. A humort különbözőképpen érzékeljük a világ különféle kultúráiban, így például az angol humort száraznak érezzük, míg a francia szellemességet felemelőnek és minőséginek. Ugyanúgy érzékelhetjük, hogy például „a németek kultúrájának jellemzően nem szerves része a humor, így humorosnak véljük a következő viccet: *Mi a világ legrövidebb könyve? A német viccek gyűjteménye*” (Hidasi 2018:88).

Ha a humort a nyelvi eszközökkel próbáljuk megragadni, rábukkanhatunk a nyelvi humor néhány típusára is, ilyen például a kontamináció, amely „olyan szavakat jellemez, amelyeknek fonológiai pólusa szoros kognitív kapcsolatban áll más szavakkal” (Palágyi 2011), és amelynek struktúráját a következő példa szemlélteti: *Hogy mondják azt, amikor két matematikus veszekszik? – Négyzeteltérés.* Továbbá szembetalálhatjuk magunkat akár az akasztófa-humorról is, amely „a megterhelő, sőt depresszív hangulatot keltő helyzetekben jelentkezik, amikor például a halálraítélt ironikus megjegyzést tesz a kivégzésre indulásakor: *Na ez a hét is jól kezdődik!*” (Hardi 2008).

Humor és lexikográfia

A következőkben a humort a lexikográfiában betöltött szerepe alapján fogjuk vizsgálni. A mai szótárak a humort mint jelenséget dolgozzák fel, illetve használják mint lehetséges eszközt a lexikográfiai információ közlésére. Az utóbbira kiváló példa a Brancsics–Derra féle magyar–szerb szótárban található „asszony” szócikk, amelyben a humort nem mint jelenséget vizsgáljuk, hanem mint közlési eszközt, amikor a szerkesztő-páros szellemesen igyekszik a lexikográfiai információt humoros példákkal illusztrálni:

Asszony, fn. 1) žena; (pb.) *szép ~ és rongyos köntös mindenütt megakad*, lepu ženu i izderanu kapu lasno je steći; *az ~nak hosszú a haja, rövid az elméje*, u žene je duga kosa, a kratka pamet; *házban az ~ helye*, žena i mačka treba da je uvek doma; *három ~ egy vásár*, tri žene i jedna guska čine vašar; 2.) supruža, žena; 3.) gospođa, gospa, dama, gospodarica; *ifjú ~ v. ifj' asszony*, mlada gospođa, mladika; *komám ~*, gospođa kuma; (km.) *nem jól foly a dolog, hol az ~ viseli a gatyát*, gde žena gaće obuče, tamo nema dobra; 4.) desetka, desetica, kraljica (u kartama); 5.) jet-rva (žena starijeg brata ženi mlađega). (Magyar–szerb szótár, Brancsics Blagoje–Derra György, Újvidék, 1889.)

Érdemes megjegyezni, hogy a mai kétnyelvű szótárak – ha alkalmazzák is a bemutatott módszert – külön figyelmet fordítanak arra, hogy humoros példákkal senkit és semmit se csúfoljanak, illetve ne tegyenek csúffá. A 19. század végén készült szótárban – ahogy az a példában is látszik – a nők hátrányos társadalmi helyzetét kihasználva a csúfolódást, csúnyának mutatást mint stilisztikai eszközt alkalmazzák.

Ha megnézzük a következő három – a magyar–szerb lexikográfiai szempontból legértékesebb magyar–szerb – szótárt, láthatjuk, hogy ehhez az eszközhöz a későbbi szerkesztők már nem nyúltak:

asszony (ok, t, a) 1.) žena; 2.) supruža, žena; 3.) gospođa; ~om! gospođo; komám ~ gospođa kuma.
(Magyar–szerb szótár, Gyiszalovits Veselin, Újvidék, 1914.)

asszony 1. žena; 2. (feleség) supruga, žena; 3. (háziasz-szony) domaćica, gospodarica; 4. (megszólítás) ~om! gospođo!

(Magyar–szerbhorvát szótár, Hadrovics László, Budapest, 1958.)

asszony [~a, ~t, ~ok] 1. žena; 2. <feleség> supruga, žena; ~t hoz a házhoz dovesti [-edem]/dovoditi ženu (u kuću); 3. <megszólítás> ~om! gospođo

(Magyar–szerbhorvát szótár, Palich Emil, Budapest, 1968.)

A pejor minősítés alkalmazása

Az alábbiakban megvizsgáljuk a *pejor* minősítést a készülőfélben lévő magyar–szerb szótárban, illetve a humor mint jelenség szerepeltetésének módszerét. A következő példákban bemutatjuk azokat a kiválasztott szócikkeket, amelyekben a *pejor* minősítés található és példamondatok is szerepelnek benne.

ábránd

1. [képzelődes] mašta; sanjarenje; *pejor* maštarija; *pejor* sanjarija

hiú ~ prazno sanjarenje; iluzija

~okat kerget izgubljen u snovima

Ebben a szócikkben a *pejor* minősítést csak a harmadik és a negyedik ekvivalensnél adja meg a szótár, tehát a pejoratív jelentése nem elsődleges (sem másodlagos), hanem a további jelentések körébe tartozik. Azonban a pejoratív jelentésnek példákban történő illusztrálása elmarad, így az adott jelentés esetleges humoros volta nem kerül bemutatásra ebben a szócikkben.

ácsorog besposličariti; stoji besposlen; džabalebariti;
pejor stoji i blene

Itt három szerb ekvivalens után a szótár egy pejoratív jelentésű kifejezést ad meg. Fontos megjegyezni, hogy már a harmadik ekvivalens a *džabalebariti* is hordozza magában a humoros árnyalatot, azonban a szerkesztő a pejoratív töltetet nem fedezte

fel benne. Elmondható, hogy ez tipikus példa arra, hogy a *pejor* minősítés a saját jelentéskeretével nem feltétlenül tudja minden alkalommal ellátni azt a funkciót is, hogy a humort megjelölje egy szótárban.

aggszúz pejor usedelica

Ebben a szócikkben egyetlenegy szerb ekvivalens szerepel, mégpedig pejoratív jelentésben. Megjegyzendő, hogy a humoros voltát már a magyar címszóban is felismerhetjük, hiszen az egy érdekes kombináció eredménye: *agg* + *szúz*. A humoros volta éppen a megszokottól eltérő kombinációból ered, hiszen az *agg* – öreg, elavult, elhasználódott, késői, alkalmatlan – jelentéshez a *szúz* – tiszta, szeplőtlen, érintetlen, szennyezetlen – jelentést illesztjük. Ezzel szemben a szerbben a jelentés humoros volta eltűnik és a szóösszetétel szánalmat és sajnálatot fejez ki. Ebben a példában tehát a pejoratív jelentés indokolható, azonban sajnálatos módon a humoros közeg – amely a magyar címszó körül érződik – nem interpretálható a szerb nyelvben.

agyonkényeztet pejor jako razmaziti koga

Az előző példához hasonlóan a magyar címszóban egyfajta humoros töltet érezhető, hiszen nem elég, hogy valakit kényeztetünk, azt még fokozhatjuk az *agyon* szó beillesztésével. A különbség az előző példához képest viszont az, hogy ebben a szócikkben a szerkesztő nem tudott egyszavas szerb ekvivalenst találni, így magyarázásra, körülírásra kényszerült. Ebben az esetben a magyar jelentésnek a pejoratív voltát igyekszik szerb nyelvre átültetni a szerkesztő, viszont, a megfelelő ekvivalens hiánya miatt, a jelentés megfelelő árnyalatát a szerkesztő egyéb eszközzel igyekszik megoldani. Ebben a konkrét esetben a *jako* határozószóval kísérli meg az *agyon* lényegét és érzetét megadni és szerb nyelvre átültetni. Emiatt azonban – hasonlóan mint az előző példában – a szótárhasználó éppen a humort mint jelenséget nem veszi észre.

agyrém *pejor* priviđenje; utvara; fantazija

Ebben a szócikkben három szerb ekvivalenst ad meg a szótár pejoratív jelentésben. A magyar címszó – az egyes korábbi esetekhez hasonlóan – humoros töltetű, hiszen a szerkezet megint egy meglehetősen szokatlan kombináció eredménye: *agy* + *rém*. Míg az első eleme pozitív töltetű jelentés, addig a második eleme kifejezetten negatív töltetű. Ezzel szemben a szerb ekvivalensekben a legközelebbi humoros töltetű az *utvara* ekvivalens, míg a másik kettő szinte teljesen mentes ettől az árnyalattól. Ebben a konkrét esetben a szerkesztő egyszavas ekvivalenseket kínál, ami egyrészt lehetőséget nyújt arra, hogy megfelelő töltetű és jelentésű ekvivalenst találjunk, másrészt veszélyezteti a megfelelő ekvivalens megfeleltetését, hiszen – ahogyan ebben a konkrét esetben is látható – nem mindig sikerül a legteljesebb mértékben átültetni egy több jelentésréteggel rendelkező szót egyik nyelvből a másikba.

akadékoskod | *ik pejor* čangrizati; prigovarati *mindig csak* ~ stalno nešto prigovara

Ebben a szócikkben két szerb ekvivalenst találunk pejoratív jelentésben, illetve az egyik ekvivalens gyakorlati alkalmazását is illusztrálja a szótár egy példával. Érdekes hangsúlyozni, hogy a két szerb ekvivalens közül csak az egyik – *čangrizati* – felel meg igazán a tiszta pejoratív értelmezésnek, mivel a *prigovarati* ekvivalens egyéb – általános – jelentésben is előfordul. Ebben a konkrét esetben, ha a *pejor* minősítést mint a humor raktározási helyét és pontját vizsgáljuk, sajnálhatjuk, hogy a szótár a példában éppen nem a legjellemzőbb ekvivalensnek a gyakorlati alkalmazását mutatja be, így elveszni látszik ennek a nagyszerű lehetősége.

akarnok *pejor* [férfi] karijerista; laktaš; štreber; [nő] karijeristkinja; laktašica; štreberka

Ebben a szócikkben pejoratív jelentésben összesen hat szerb ekvivalens kapott helyet. Itt először a nemek megkülönböztetéséből eredő változatokkal foglalkozunk. Viszont ez alkalommal

azt is megvizsgálhatjuk, hogy a nemek közti különbségekben rejtőzik-e jelentésbeli különbség, vagy esetleg csupán árnyalat a humoros megjelölésnél. A szerb értelmezésben három-három hím- és nőnemű szóalakot találunk. Ha közelebbről megvizsgáljuk a szerb ekvivalenseket, megállapíthatjuk, hogy néhány alaknak kirajzolódik a humoros töltete. A *laktaš/laktašica* ekvivalenspár esetében azt tapasztaljuk, hogy a könyöklés szóból eredő könyöklő férfi/nő jelentését kapjuk, ami meglehetősen humoros. Ebben a jelentésben a szerb ekvivalensek a következőt jelentik: saját előnye, boldogulása érdekében tolakodik, könyöklő. A másik ekvivalenspár *štreber/štreberka* viszont éppen a férfi és női nem közti különbségben rejlő humorról árulkodik. Jó sokáig a *štreber* ekvivalens mindkét nemre alkalmazható volt, hiszen általánosan elfogadott a tény, hogy a lányok jobb tanulók és komolyabban is veszik a tanulással kapcsolatos felelősséget. Így a megszokottól eltérő a férfi tanuló példás magatartása, a *štreber* hímnemű alakja a megfelelő és elegendő formává alakult az idő során. Ebből következően kapott többlettöltetet a női alakú *štreberka* a hímnemű alakkal szemben. Elmondhatjuk, hogy ilyen és hasonló példánál a humornak egy rejtett példatárát is felfedezhetjük a szótárakban.

alávaló podao; nizak; nevaljao

~ *gazember* <*pejor*> podlac; nitkov; pokvarenjak

Ebben a szócikkben egy érdekes jelenségre szeretném felhívni a figyelmet. A pejoratív jelentést a szótár nem a címszó és a szerb értelmezés (ekvivalensek) szintjén jelöli meg, hanem a példák (illusztrálás) szintjén. Ez azt jelenti, hogy a szerkesztő véleménye szerint a címszó és a szerb értelmezés (ekvivalensek) szintjén az általános (köznyelvi) jelentés a hangsúlyosabb, de adott helyzetben (az alkalmazás szintjén) fennállhat annak a lehetősége, hogy pejoratív jelentést is hordozhat az adott szó. Így ebben a konkrét esetben az *alávaló* címszónál a szótár nem jelöli a pejoratív jelentést, viszont a *gazember* szóval alkotott kapcsolatban a pejoratív jelentés érzékelhető. A jelen dolgozat alapfelgondolása szerinti vizsgálódás keretén belül annak a lehetősége jelenti a vizsgálat tárgyát, hogy közölhet-e a szótár ilyen esetben is humort mint

jelenséget, és ha igen, milyen formában. Ebben a konkrét esetben a *podao* (alávaló) vagy *nizak* (alacsony) szavakból *podlac* és *nitkov* szavakat kapunk, megszemélyesítő formában (gazember). Humoros töltetet itt éppen a megszemélyesítési eljárásban látunk, mivel nem elég hogy valaki *podao čovek*, többlettárgyalatot adhatunk hozzá azzal, hogy ő *podlac*. A példában az utolsó megfelelőjeként megjelölt *pokvarenjak* szónál viszont éppen a „romlott” megszemélyesítése által képzett „romlott ember” jelentésben rejti a humoros tartalom is.

állat

2. közb, *pejor* [emberről] životinja; stoka; ovca
nagy ~ [buta] budaletina; budalčina; glup kao ovca
te ~! životinjo!; stoko jedna!

Ebben a szócikkben a 2. jelentés szintjén a köznyelvi jelentés mellett a pejoratív jelentést is megadja a szótár. A pejoratív jelentés elsősorban az emberre utaló jelentést foglalja magában. A példákban is a pejoratív jelentésű alakok alkalmazását illusztrálja a szótár. Ebben a konkrét esetben a humor mint jelenség abban realizálódik, hogy más töltetű ekvivalenseket választ a szerkesztő: *životinja* (állat); *stoka* (marha); *ovca* (birka), mindegyik „állat” jelentésben. Míg az elsőben nem fedezhető fel egyéb jelentés, a másik kettő humoros (vagy éppen a konkrét esetben ellenszenves) jelentést hordoz. Így a *stoka* ekvivalensben „nyers” és „nevetséges”, míg az *ovca* ekvivalensben „buta” és „nevetséges” jelentés található. A példákban a szerkesztő tovább megy, és erős töltetű ekvivalenseket alkalmaz: *budaletina*; *budalčina*; *glup kao ovca*; *životinjo*!; *stoko jedna*!. A *nagy állat* példájában a szerkesztő alkalmazza a nagyító képzős alakokat *budaletina*; *budalčina*, illetve egy hasonlatot: *glup kao ovca* [hülye, mint a birka]. Mindhárom esetben a jelentésekben humoros töltet is érzékelhető, hiszen *budala* [hülye, buta] alakja már teljesíti az elvárt kritériumokat, a nagyító képzővel a fokozott töltet a cél: *budaletina*; *budalčina* [elképesztően hülye, elképesztően buta], míg a hasonlatban megint a fokozás a cél: *glup kao ovca* [még a hiszékenynél is hülyébb].

álomszuszek közb, *pejor*

fn čmavalo; čmavalica; kunjalo; kunjalice; [férfi] pospanko; pospanac; dremljivko; dremljivac; [nő] pospanka; dremljivica

Ebben a szócikkben összesen tíz ekvivalens található. A csak hímnemű alakban előforduló ekvivalensek közül az első kettő formailag hasonló, esetükben leginkább árnyalati jelentéskülönbségről van szó. A szerkesztő a köznyelvi jelentés mellett minden ekvivalensnél megjelölte a pejoratív jelentést is. Ha a humoros töltetet vizsgáljuk, különösen érdekesek a *pospanko* és a *dremljivko* alakok. Mindkét esetben az elsődleges grammatikai alakok megszémmesítése történik, mintha keresztnévet adnánk egy jellemzőnek. Így a *pospanac* alakra *pospanko*, a *dremljivac* alakra *dremljivko* változatot adja meg a szótár. Ezekben a példák humoros volta abban realizálódik, hogy a kérdéses „szémmesebb” alakoknál a szótár használója vizuális képet is kap a jelentés mellé, amely egyfajta gúny és viccelődés ötvöze is egyben.

banya fn *pejor* zla/ružna žena; babuskara; veštica
vén ~ *matora baba*

Ebben a szócikkben két kétszavas és két egyszavas ekvivalenst közöl a szótár. Fontos megjegyezni, hogy lexikográfiai szempontból az egyszavas címszavaknál mindig is jobb az értelmezés, ha az egyszavas alakban van, és az esetek többségében a két vagy többszavas alakok csak az egyszavas alakok hiánya miatt jelentenek megoldást a szerkesztők számára, vagy ritkább esetben – ahogyan ez itt is látszik – egy többletárnyalatot képesek közvetíteni. A *zla žena* [gonosz nő] vagy *ružna žena* [csúnya nő] valóban takarja a banya elsődleges jelentését, illetve hangsúlyosabb jelentését. Ezen ekvivalensek mellett találunk még *babuskara* és *veštica* alakokat is. Míg a *veštica* „boszorkányt” is jelent, a *babuskara* legjobb szándék mellett is csak „vén szatyor” jelentéssel bír. Elmondható, hogy a szabadabb értelmezésben felfedezhető némi humor a *babuskara* ekvivalens jelentésében. Emellett a szó gyakorlati alkalmazásának illusztrálására a szerkesztők használják a *vén banya* példát. Ennek példának a humoros töltete

éppen abban realizálódik, hogy öregíteni igyekszik azt, aki már kimondhatatlanul öreg, így a szerkesztők nem is tudnak jobb megoldást találni, mintsem *matora baba* „vén öregasszony” alakjában, ami megint meglehetősen humoros és ellentmondásos.

erkölcstelen

2. [léha] ; *pejor* razvratan

~ *nőszemély* razvratna/bludna žena

Ebben a szócikkben először találunk a Brancsics–Derra féle szótárban felfedezett gender-érzékeny megoldást, amikor egy adott jelentés esetében női alakot feltételezünk. Pontosabban, ebben a szócikkben a humoros töltet abban realizálódik, hogy a szótár az erkölcstelen jelentést nőkhöz, és nem a férfiakhoz kapcsolja. Ez abban realizálódik, hogy a címszó gyakorlati alkalmazását az *erkölcstelen nőszemély razvratna/bludna žena* példájával illusztrálja. Kérdéses viszont az, hogy jelen esetben más szótárakban – korábbiakban vagy más nyelvűekben – ugyanezt a megoldást választják-e a szerkesztők, vagy sem. Félretéve a gender-politikát, ilyen és hasonló szócikkekben a humor mint jelenség kötelezően megmutatkozik, mert elsősorban szokatlan, normáknak nem éppen megfelelő és váratlan.

félvilági pejor polusvetski

~ *hölgy* polusvetska ženska

Az előző szócikkhez hasonlóan, ebben is a gender-érzékeny humorral szembesülünk. A *félvilági* szerb értelmezése *polusvetski*, míg a gyakorlati alkalmazást megint női alakban illusztrálja a szótár: *félvilági hölgy* – *polusvetska ženska*. Ebben a példában még egy fokozatnyi impulzust is felfedezhetünk, hiszen a szerkesztő nem a *žena* [nő] alakot, hanem a *ženska* [nőszemély] alakot használja. Így a humoros töltet még hangsúlyosabb és konkrétabb.

gyertya

1. sveća

tartja a ~át közb, <*pejor*> [fölösleges harmadik] držati nekome sveću

Ebben a szócikkben a *pejor* minősítés csak a köznyelvi jelentés mellett és utána következik, még hozzá a példában és magyarázattal értelmezve: [fölsleges harmadik]. Itt tehát nem a címszó pejoratív jelentéséről van szó, hanem egy olyan alkalmazásáról, ahol a köznyelvi jelentés mellett jelentkezhetsz pejoratív jelentés is. Jobb értelmezés céljából a szerkesztő a *pejor* minősítés mellett a szótárhasználónak segítséget nyújt egy magyarázat formájában. Így a *tartja a gyertyát držati sveću u ruci* értelmezés mellett, a szótárhasználó egy külön jelentésben is szemlélheti ennek a példáját: *tartja a gyertyát [fölsleges harmadikként] držati nekome sveću*. A humor mint jelenség ebben a szócikkben abban realizálódik, hogy a szerkesztő – kihasználva a szótár adta lehetőségeket – különleges jelentést kapcsol hozzá, amely magában foglalja a humoros oldalát is, és egyben vizuális töltettel is bír, és azt felkínálja a szótár használójának.

gyülekezet

1. vál [csoport] zajednica; skup; udruženje
örültek ~e <pejor> gomila/skup ludaka

Ebben a szócikkben is – az előzőhöz hasonlóan – a pejoratív jelentéssel csak a példában találkozunk. Itt is a címszó köznyelvi jelentései mellett olyan különleges jelentés látható, amikor a neutrális töltetű szót szokatlan szóval kombinálja: *örültek gyülekezete*. A humor mint jelenség ebben a szócikkben abban realizálódik, hogy a látszólag ellentétes és távoli jelentésű szavakat kombináljuk annak érdekében, hogy „váratlan” töltetű eredményt kaphassunk. A szerkesztő nem is tudott más értelmezést adni szerb nyelven, mint a *gomila ludaka* [egy rakás örült] és a *skup ludaka* [örültek gyülekezete].

Megállapítások

Ebben a dolgozatban csak a *pejor* minősítést vizsgáltuk. A *pejor* minősítés mellett a humor megjelölésére még két minősítést alkalmazhatunk – a *tréf* és a *gúny* minősítéseket –, azonban a dolgozat terjedelmi keretei miatt nem térhetünk ki a fentiekre. Fontos viszont megállapítani, hogy a szótárakban a humoros töltetet meg kell jelölni. A fenti példákból világosan látszik, hogy a *pejor*

minősítéssel nem lehet minden olyan árnyalatot megjelölni, ahol a humor mint jelenség jelentkezhethet. A *tréf* és a *gúny* minősítések viszont kisebb százalékban ugyan, de jelen vannak a szótárakban, így félő, hogy a humor nincs kellően reprezentálva a lexicográfiában. Érdeemes lenne talán ezért olyan minősítés bevezetését is szorgalmazni, amellyel ezt a hiányt pótolhatjuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRANCSICS Blagoje – DERRA György, *Magyar–szerb szótár*. Újvidék, Pajevits Arzén könyvnyomdája, 1889.
- GYISZALOVITS Veselin, *Magyar–szerb szótár*. Újvidék, Natošević Kiadó, 1914.
- HADROVICS László, *Magyar–szerbhorvát szótár*. Budapest, Terra, 1958.
- PALICH Emil, *Magyar–szerbhorvát szótár*. Budapest, Terra, 1968.

BIBLIOGRÁFIA

- ADAMIKNÉ Jászó Anna, 2018: *Az elmeél (acumen), a komikum, a humor és a nevetés (risus)*, In: Demeter Tamás – Pócza Kálmán – Veszelszki Ágnes – Zuh Deodáth (ed.), *Humor Századvég*, 87, 2018/1, 5–41.
- FÖLDI. F. Rita, 2015: *A nevetés-kinevetés pszichológiája és megjelenése a művészetben és politikában*, *Magyar Művészet*, III/2, 71–79.
- HARDI Istvan, 2008: *Tallózás a humor világában*, *Magyar Tudomány*, 2008/2, 186–191.
- HIDASI Judit, 2018: *A humor interkulturális vetületei*, In: Demeter Tamás – Pócza Kálmán – Veszelszki Ágnes – Zuh Deodáth (szerk.), *Humor Századvég*, 87, 2018/1, 75–95.
- LENDVAI Endre, 1996: *Közelkép a verbális humorról*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- NEMESI Attila László, 2018: *Nyelvészeti humorelméletek*, In: Demeter Tamás – Pócza Kálmán – Veszelszki Ágnes – Zuh Deodáth (szerk.), *Humor Századvég*, 87, 2018/1, 41–57.

- PALÁGYI László, 2016: A verbális humor kognitív nyelvészeti megközelítése, *Magyar Nyelvőr* 2016/3, 332–346.
- RISZOVANNIJ Mihály, 2008: *Irányzatok és kihívások a nyelvészeti humorkutatásban*. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.). *Ezerarcú humor*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 213–220.